

DÉVAVÁRI ZOLTÁN

Viharban

*A Magyar Párt története a Délvidéken, 1923–1925**

Tanulmányomban a korabeli magyar és szerb sajtó elemzésével rekonstruálom a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba szakadt délvidéki magyarság politikai szerveződésének, a Magyar Pártnak az 1923-as választásokat követő történetét az 1925-ös második megmérettésig.¹

Bár az 1923. február 18-i országos választások a kormányzó Radikális Párt sikerét hozták, a belgrádi kormánykörök mégsem lehettek elégedettek az eredményekkel, már csak azért sem, mert a Stjepan Radić² vezette Horvát Köztársasági Parasztpárt hetven mandátumot szerzett, s ezzel jelentősen megerősödött. A helyzetet bonyolította az is, hogy a radikálisok a választási siker ellenére a maguk 108 parlamenti helyével, valamint a centralista politikát képviselő, időközben – elsősorban a radikálisokkal vívott küzdelmek miatt – meggyengült Demokrata Párt 51 mandátumával nem tudtak stabil, a további központosításhoz nélkülözhetetlenül szükséges elegendő számú képviselőt biztosítani a 312 fős parlamentben.³

Ezek a fejlemények minden racionálisan gondolkodó politikus számára egyértelművé tették, hogy az adott helyzetben az erőviszonyok inkább a föderáció hívei, mintsem a centralizmust erőltető szerb pártok irányába tolódtak el. Olyannyira, hogy közvetlenül a voksolások után Belgrádban komolyan felmerült az ország amputációjának a gondolata, az az el-

* A tanulmány megírásához szükséges kutatásokat a Délvidékért Kiss Alapítvány ösztöndíja tette lehetővé 2016-ban.

¹ A délvidéki magyarság két világháború közötti történetével kapcsolatban bővebben lásd még: A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004.; uő: *Bűntudat és győztes fölény – Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. Szeged, 2010.; uő: *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés. Várady Imre (1867–1959) bánáti magyar politikus iratai*. Újvidék, 2016.; Csuka János: *A Délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest, 1995.; Dévavári Zoltán: *Új partok felé – Kisebbségi kiütkezés, szellemi és politikai irányzatok a Délvidéken és a Magyar Párt megalakulása (1918–1923)*. Zenta, 2014.; Mesaroš, Šandor: *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929*. Novi Sad, 1981.

² Stjepan Radić (Trabajevo Desno, 1871. május 11. – Zágráb, 1928. augusztus 8.) horvát politikus, a Horvát Parasztpárt első elnöke. Az 1920-as években a szerb centralista pártok fő ellenfele, távlati célja Horvátország önrendelkezésének a kivívása volt. Bár 1925-ben kiegyezett Belgráddal, de tartós megbékélésre nem került sor. 1928-ban a belgrádi parlamentben lelőtték, pár nappal később behalt sérüléseibe.

³ A választási eredményeket lásd: Čulinović, Ferdo: *Jugoslavija između dva rata I*. Zagreb, 1961. 416.

képzelés, hogy a Verőce (Virovitica) – Sziszek (Sisak) – Károlyváros (Karlovac) – Ogulin vonaltól nyugatra lévő területek „elengedésével” létrejöjjön egy új állam – Nagy Szerbia.⁴

Az 1923-as választások és az azt követő időszak a konszolidáció helyett tehát a politikai válság kiéleződését, az erőszak további eszkalálódását hozta magával. Itt és most eltekin-tünk a jugoszláv állam belpolitikai fejleményeinek a bemutatásától, a szerb–horvát vi-szonyrendszer taglalásától, csupán a központi témánk számára releváns 1923–1925 közötti időszakban egymást sűrűn váltó jugoszláv kormányok felállításának a rövid ismertetésére korlátozódunk.

Mint arra már fentebb utaltunk, az 1923-as választásokon kialakult erőviszonyokat mérlegelve maga Nikola Pašić⁵ is komolyan foglalkozott a renitens horvát területek egy ré-szének az esetleges elengedésével, a háttérben azonban több szálon is igyekezett a saját ha-talmát biztosítani. Küldöttei révén a felelősség-megosztás elvére játszva először a kor-mányba igyekezett bevenni Radićékat. A tárgyalások az államberendezkedés kérdése, a vidovdani alkotmány⁶ revíziója körül kialakult viták során azonban gyorsan zátonyra futot-tak. Más választása nem lévén, Pašić ezután kénytelen volt Svetozar Pribičevićtel,⁷ a De-mokraták jobbszárnyának a vezetőjével keresni a kapcsolatot. Bár maga Pribičević hajlott a megegyezésre, a Demokrata Párton belüli – Pribičević és a mérsékelt, a horvátokkal ki-egyeztést kereső Ljubomir Davidović⁸ közötti – belharc s párton belüli pozícióinak a megin-

⁴ Az 1923–1925 közötti jugoszláv belpolitikát Čulinović, Branko Petranović, valamint Hrvoje Matković monográfiái alapján foglaltam össze, annak konkrét alakulásáról bővebben lásd: Čulinović: *Jugoslavija između dva rata*, 412–447.; Petranović: *Istorija Jugoslavije 1918–1988, Prva knjiga*. Beograd, 1988. 132–176.; Matković, Hrvoje: *Povijest Jugoslavije*. Zagreb, 1998. 153–171.

⁵ Nikola Pašić (Zaječar, 1845. december 31. – Belgrád, 1926. december 10.) szerb politikus, a Radikális Párt alapítója, annak vezetője. 1891 és 1892 között először töltötte be a miniszterelnöki tisztséget. 1893 és 1894 között a szerb kormány oroszországi diplomatája volt. A Milan király elleni 1899-es merénylet után öt év fegyházra ítélték, de kegyelemmel azonnal szabadult. 1903-ig visszavonult a politikából. 1903-ban Aleksandar Obrenović meggyilkolását, illetve a Karadorđević dinasztia hatalomra kerülését követően átvette a Radikális Párt vezetését. 1904-től egészen 1926-ban bekövetkezett haláláig előbb a Szerb Királyság, majd a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság miniszterelnöke volt. Belpolitikáját az erőteljes centralizáció és a szerb szupremácia érvényesítése jellemezte.

⁶ 1921. július 28-án, Vid napján 223 igen, 35 nem és 158 távolmaradás mellett fogadták el az SZHSZ Királyság alkotmányát. A centralizmus jegyében írt alaptörvény széles jogköröket biztosított a királynak, egységes törvényhozást és végrehajtói hatalmat irányzott elő, kizárta a nemzeti alapú autonómiát, s negligálta a történelmi jogokat is.

⁷ Svetozar Pribičević (Kostajnica, 1875. október 26. – Prága, 1936. szeptember 15.) Horvátországban született szerb politikus, a Demokrata Párt kiemelkedő személyisége. A Szerb–Horvát–Szlovén Állam megalakulásakor előbb a belügyminiszteri, majd az oktatási tárcát vezette, az unitarista állam egyik leghévesebb szónokaként Stjepan Radić kérlelhetetlen ellenfelének számított. A húszas évek második felében azonban szembefordult Belgrád centralizáló politikájával. Az 1929-ben bevezetett királyi diktatúra után letartóztatták, s 1931-ig börtönben raboskodott. Ezt követően Prágába emigrált, ahol megírta a Sándor király diktatúrájáról szóló könyvét.

⁸ Ljubomir Davidović (Vlaška, 1863. december 24. – Belgrád, 1940. február 19.) politikai pályáját a Radikális Pártban kezdte. 1901-ben kilépett a pártból, s 1912-ben megalapította Független Radikális Pártot, amely 1919-ben beolvadt a Demokrata Pártba. 1919. augusztus 16. és 1920. február 20. között a minisztertanács elnöke volt. 1924. július 27-én ismét miniszterelnökké választották. Ezt a tisztséget azonban csak 1924. november 6-ig tartotta meg. A horvát kérdésben a kiegyezés, míg a kisebbségekkel szemben a toleránsabb politika híve volt, ami végül a párt szakadásához vezetett, mivel Svetozar Pribičević híveivel együtt a centralizációért szállt síkra, s Független Demokrata Párt néven új politikai formációt alapított.

gása végül is megakadályozta a koalíciós szerződés megkötését. Az idő sürgetésében aztán a korban bevett és általános cserekereskedelem, a képviselővásárlás, a fenyegetések technikájával, valamint a Radić-párti parlamenterek mandátumai hitelesítésének megakadályozásával végül 1923. május 25-én 130 képviselő támogatásával kisebbségi Pašić kormány alakult.

1924 tavaszára a horvát kérdés körüli konfliktusok a Demokrata Párton belül pártszakadáshoz vezettek. 1924. március 27-én az erőteljes központosításért síkra szálló Svetozar Pribičević tizennégy képviselőtársával elhagyta azt, és Önálló Demokrata Párt néven új politikai alakulatot hozott létre, majd belépett a Pašić vezette kisebbségi kormányba. Ennek mindekkor már nem volt lényegi tétje, mert időközben a parlament kényszerűségből hitelesítette a Radić-párti képviselők többségének a mandátumát, így szinte biztosra lehetett venni, hogy a még Pribičević disszidens képviselőivel megerősített kisebbségi kormány is el fog bukni az első ügödöntő szavazásnál. Ez 1924. április 12-én, amikor a parlament nem szavazta meg az ország költségvetését, be is következett. Bár Pašić a választások kiírását kérte az uralkodótól, aki tartva a belpolitikai válság további kulminálódásától és a kontrollálhatatlan erőszak elharapódzásától, végül elutasította azt, s ismét az agg szerb politikust bízta meg a kormányalakítással.

Így 1924. május 21-én gyakorlatilag a pár héttel előbb megbuktatott Pašić–Pribičević kormány állt újra az ország élére, amely viszont az elkövetkező hetekben sem tudta biztosítani a parlamenti többséget, s végül 1924. július 27-én a Demokrata Pártból, a Jugoszláv Muzulmán Szövetségből (JMO), a Szlovén Néppártból, a Bunyevác-Sokác Pártból és a Német Pártból álló Ellenzéki Blokk támogatásával a demokrata Ljubomir Davidović alakított kormányt. Ez sem volt azonban hosszú életű: a heterogén pártokból álló alkalmi érdekszövetség belső ellentétei miatt az ország ismételen kormányozhatatlanná vált, s 1924. október 15-én Davidović beadta Sándor királynak a lemondását. Az 1924. november 6-án alakított, eleve kisebbségben lévő harmadik Pašić–Pribičević kormány gyakorlatilag már csak ügyvezető testületként funkcionált, s össze sem hívta a parlamentet. Négy nappal később feloszlatta a képviselőházat, s 1925. február 8-ára kiírta az előrehozott országgyűlési választásokat. A horvát–szerb konfliktus 1924 végén érte el a tetőpontját. Az ügyvezető kormány 1925. január 1-jén betiltotta a Radić-párt működését, Horvátország területére kiterjesztette az Obznana-rendeletet,⁹ majd nem sokkal később általános letartóztatási hullám söpört végig az országon.

A fentiekből látható: annak ellenére, hogy az 1923-as választásokat követően a kortársak a közhangulat lenyugodását, új, nyugodtabb és toleránsabb időszak kezdetét várták, a valóságban nem ez történt – éppen ellenkezőleg; a politikai élet még kiélezettebbé, feszültebbé és kiszámíthatatlanabbá vált, mint az azt megelőző, 1920–1923 közötti időszakban.

Mindezek az események természetesen hatással voltak a kisebbségi sorban lévő magyarokra is. Annak ellenére, hogy az 1923-as választásokat követően – már csak annak bojkottálása miatt is – a magyar közösség semmilyen releváns érdekérvényesítő politikai erővel, súllyal nem bírt, másrészt a magyarellenesség elsőszámú zászlóvivője, a Demokrata Párt Pribičević vezette szárnya is visszaszorult, mindez a belgrádi hatalmi köröknek a ma-

⁹ Az 1920. december 29-ről 30-ra virradó éjszaka a minisztertanács elfogadta az úgynevezett *Obznana*, vagyis az állam védelméről szóló rendeletet. Ezt eredetileg a kommunista mozgalmak ellen irányozták, azonban annak rendelkezéseit mindazok ellen alkalmazhatták, akik megzavarták az állam rendjét, békéjét, diktatúrát, forradalmat vagy az erőszak bármely formáját hirdették. Belgrád 1929-ig, a királyi diktatúra bevezetéséig meglehetősen rugalmasan, igen sok alkalommal élt a rendelet biztosította hatáskörökkel a vélt vagy valós ellenfelekkel való leszámolás során.

gyar kérdéshez való hozzáállásán nem sokat változtatott. Éppen ellenkezőleg – a magyarság politikai szerveződése elleni direkt nyers erőszak éppen az 1923–1925 közötti időszakban kulminálódott.

Ezt már előrevetítette az is, hogy alig pár héttel a választások és még az új kormány megalakulása előtt – a korszakban a magyar kisebbség terhére szinte havi rendszerességgel ismétlődő kémvádak és kémperek sorába illeszkedve –, 1923. április 26-án az esti órákban a hatóságok Kosta Marušić államügyész indítványára a közvetlenül a Tanácsköztársaság bukása után alakult magyar szélsőjobboldali, antiszemita szervezettel, az Ébredő Magyarokkal való kapcsolattartás és kémkedés vádjával letartóztatták Nagy Ödönt, a Magyar Párt szabadkai vezetőjét.¹⁰ Másnapra aztán kiderült, hogy Nagy letartóztatásával párhuzamosan Belgrádban lefogták a Magyar Párt akkori egyik főideológusának számító Gráber Lászlót¹¹ is. Nagyot és Grábert a hatóságok egy levélre alapozva azzal vádolták meg, hogy a Magyar Párt nevében levelezést folytattak az Ébredő Magyarok Egyesületével, s ennek során számos – meg nem nevezett és nem pontosított – adatot közöltek a délszláv államról.

Míg a magyar sajtó azonnal hamisítványról cikkezett,¹² addig Nagy és Gráber letartóztatása a belgrádi sajtó számára kitűnő táptalajt biztosított a magyarellenes indulatok ismételt magas hőfokra izzítására. A belgrádi *Vreme* hosszas címoldali tudósításában a Magyar Pártot egyenesen hazaárulással vádolta,¹³ akárcsak a Demokrata Párthoz közeli *Beogradski Dnevnik*, amely nyomatékosan hangsúlyozta azt is, hogy a szakértők a két magyar politikus aláírását eredetinek tartották.¹⁴ A Pašić miniszterelnökhöz közelálló *Balkan* Gráber kémkedését kész tényként tárgyalta: „...ami eddig titok volt, az most véletlenül kiderült. Hatóságaink néhány nap előtt egy iratnak jutottak birtokába, amelyet Frank Ivo horvát emigráns küldött Gráber László dr. címére. Az ügyirat tartalma nagyon gyanús. Tisztán és világosan kiderül abból, hogy Gráber magyar kém.”¹⁵ Tegyük hozzá: a mérvadó, kormánypárti *Politika* napilap viszont rövid tudósításában került a szenzációkeltést, és jóval óvatosabban fogalmazott: a letartóztatás tényszerű közlésén túl csak arról értesítette az olvasóit, hogy a Gráber és Nagy névvel aláírt levelek a Külügyminisztériumban találhatóak. Az indulatok mérséklése céljából azt is hozzátette, hogy a későbbi nyomozásnak kell majd kiderítenie a vádak valóságtartalmát.¹⁶

Hogy a magyar újságok mégiscsak közelebb jártak az igazsághoz, mint a szenzációhajhász, magyarellenes indulatokat gerjesztő belgrádi bulvársajtó, az nyilvánvalóvá vált már abból is, hogy az ügyben kirendelt írásszakértő, dr. Reiss, a jugoszláv belügyminisztérium

¹⁰ *Letartóztatták dr. Nagy Ödönt – Az a vád ellene, hogy összeköttetése volt a budapesti ébredőkkel.* Hírlap, 1923. április 27. 5.

¹¹ Gráber László (Túrócszentmárton, 1878. augusztus 17. – Pancsova, 1939. március 31.) jogi tanulmányait Budapesten végezte, majd Pancsován volt aljegyző. 1905-ben ügyvédi irodát nyitott. Politikai pályafutását az ellenzéki Függetlenségi Pártban kezdte. Az impériumváltás után a formálódó Magyar Párt egyik fő ideológusa, első programjának egyik kidolgozója. Ebben az időben a *Bács-megyei Napló* állandó munkatársa, a Magyar Párt egyik legbefolyásosabb politikusa volt. Zsidó származása miatt a párt jobboldali szárnya az 1925-ös választások előtt megbuktatta jelöltségét, s kiszorította a párt vezetőségéből.

¹² *Gyors tempóban folyik a vizsgálat Nagy Ödön és Gráber László ellen – Hamisított névaláírás.* Hírlap, 1923. április 28. 3.

¹³ *Veleizdajnička akcija Mađarske Stranke – Uhapšen je podpredsednik mađarske stranke – Veze mađarske stranke sa Probuđenim Mađarima u Pešti.* Vreme, 1923. április 28. 1.

¹⁴ *A Gráber-ügy a beográdi sajtóban.* Hírlap, 1923. május 1. 2.

¹⁵ *A Gráber-ügy a beográdi sajtóban.* Hírlap, 1923. május 1. 2.

¹⁶ *Iz Vojvodine – Hapšenje dr. Grabera.* Politika, 1923. április 28. 3.

közbiztonsági osztályának vezetője Gráber esetében még a nyomozati vizsgálat során kijelentette, majd a letartóztatása után újlag megerősítette, hogy hamisítványról van szó, és hasonló véleményen volt Nagy Ödön esetében is.¹⁷

A nyilvánosságot felkavaró, sőt a magyar közéletet egyenesen felzaklató ügyben aztán a következő nap a szabadkai törvényszék vádtanácsa a szakértői vizsgálatok alapján bizonyítékok hiányában elrendelte Nagy Ödön és Gráber László, valamint az időközben ugyancsak megvádolt – mint a tárgyalás során kiderült, az ügybe véletlenszerűen belekeveredett, Nagyot és Grábert még csak hírből sem ismerő – zentai borbély, Nagy Benedek esetében az eljárás megszüntetését és szabadlábra helyezésüket.¹⁸

A *Bácsmegyei Napló* vezércikkében a hatóságok rosszhiszeműségét állította a figyelem fókuszába: „Az európai hírű, államszolgálatban álló szakértő, aki ebben az ügyben szakvéleményt adott, kijelentette, hogy egyizben már megvizsgálta az inkriminált levelet, s már akkor kijelentette a belügyminisztérium államvédelmi osztályának, hogy az durva hamisítvány. Az eljárás tehát olyan okirat alapján indult meg s a Magyar Párt két vezetőjét olyan okirat alapján tartóztatták le, amelyekről ez a nagytekintélyű szakértő az eljárás megindulása s a letartóztatások előtt kijelentette, hogy hamisítvány. [...] A magyarság mély keserűséggel, elmondhatatlan fájdalommal, alig enyhítő kínnal látja, hogy elfogultságból, könnyelműségből, vagy tájékozatlanságból rontják hírét, tépik becsületét és börtönre juttatják vezéreit.”¹⁹A Magyar Párt szócsöve, a *Hírlap* pedig a Magyar Párt felszámolására tett kísérletként, annak ellehetetlenítéseként értékelte a történeteket. „Ezúttal az ország magyar lakosságának diszkreditálásáról, jogos törekvéseinek, törvényes szervezkedésének meggyanúsításáról van szó. A magyar párt vezérembereinek sikeres kompromittálása megteremté a lélektani alapját egy olyan bizalmatlansági hadjáratnak, amely az egész magyar kisebbség akcióképességét megbénítaná. Azonban az ilyen tévutakon lopakodó reakció ilyen eszközökkel nem fogja elérni, hogy a magyarság sorai felbomoljanak. Ellenkezőleg: a Vajdaság magyar népe programja becsületességének, céljai alkotmányosságának tudatában annál tömörebb falanxot fog alkot a támadások kivédésére és jogainak kiharcolására.”²⁰

A választási kudarc, majd Gráber és Nagy letartóztatása azonban hónapokra lebénította a Magyar Pártot. Mindezt már a kortársak is érzékelték. A *Bácsmegyei Napló* az újult tétlenséget kárhoztatva egyenesen arról írt, hogy a Magyar Párt akkor vonult teljes tétlenségbe, amikor a középiskolákról és a tisztviselőkről szóló törvénytervezeteket, valamint az új agrártörvényt tárgyalták a parlamentben. A politikai életből való teljes kivonulással pedig a magyarság gyakorlatilag nem hangoztathatta és nem is fogalmazhatta meg igényeit a szláv elit felé magyar iskolákra, magyar tisztviselők alkalmazása kapcsán, s ugyancsak tétlenül szemlélte, ahogyan a magyarokat kizárták a földigénylők sorából. A szabadkai napilap ér-

¹⁷ Az aláírások szakértői vizsgálata hozza meg a döntést Gráber László és Nagy Ödön ügyében – Szerdán délben érkezik az írásszakértő Beográdból. *Hírlap*, 1923. május 3. 3.; Ma dönt a vádtanács Nagy Ödön és Gráber László ügyében – Gráber aláírását hamisítványnak mondta az írásszakértő – Nagy aláírását tovább vizsgálja. *Hírlap*, 1923. május 4. 3.; Primitív hamisítvány a bordero a hivatalos szakértők véleménye szerint – Dr. Gráber László aláírását esetleg ketten hamisították – Később döntenek dr. Magy Ödön ügyében. *Bácsmegyei Napló*, 1923. május 3. 3.; Afera dra Grabera. *Politika*, 1923. május 4. 4.

¹⁸ Szabadlábra helyezték Nagy Ödönt és Gráber Lászlót – Csütörtökön délben megszüntették a vizsgálati fogságot dr. Gráber László, dr. Nagy Ödön és Benedek Ernő ellen. *Bácsmegyei Napló*, 1923. május 4. 3.; Ko je falsifikator? *Politika*, 1923. május 5. 3.; Veleizdajnička afera u Subitici: Nađ i Graber pušten su da se slobode brane. *Vreme*, 1923. május 4. 3.

¹⁹ Szabadlábon! *Bácsmegyei Napló*, 1923. május 4. 1.

²⁰ Szabadlábon. *Hírlap*, 1923. május 5. 1.

zelmileg túlfűtött vezércikkét azzal zárta, hogy az a tény, hogy „a magyarságnak nincs parlamenti képviselete, az a munkát csak nehezebbé, a megmozdulást csak nehézkesebbé teszi, de nem ment fel a munkavégzés alól. Sőt!”²¹ Hasztalan. Bár 1923 őszén a korabeli sajtóban érkeztek szörványos hírek arról, hogy a Magyar Párt vezető politikusai tárgyalásokat folytattak a hatalmon lévő Radikális Párttal, mindezt végül érdemben egyetlen releváns tényező sem erősítette meg.

A tétlenség hónapjai után, 1924. március 9-én a Magyar Párt elnöki tanácsa végre összeült Szabadkán, ahol még mindig csak a választói névjegyzékek körül tapasztalt anomáliák voltak a terítéken. Ugyanakkor a pártvezetőség, érzékelve a párttal szemben erősödő csalódottságot, a magyar tömegek közhangulatát, arról is döntött, hogy május negyedikén a pártprogram esetleges módosítása mellett Nagybecskerekén tisztújító nagygyűlést fog tartani.²²

A Magyar Párt több hónapos passzivitása, a pártprogram módosításának a szükségessége, illetve a tisztújító közgyűlés sürgető összehívása azonban nemcsak a kedvezőtlen belpolitikai körülmények következménye volt, hanem annak is, hogy 1924 tavaszára már a párton belül is egyre komolyabb nézetellentétek, sőt konfliktusok jelentkeztek a hogyan tovább kérdésében. A belharcok hátterében az állt, hogy a sorozatos kudarcok miatt magán a párton belül is fel- és megerősödött azoknak a hangja, akik a függetlenség feladásával, a szláv pártokba történő integrálódásban látták az előrevivő utat. Ezt jelzi az elnöki tanács által kiadott kommuniké is, amely továbbra is a Magyar Párt függetlenségét tartotta fő prioritásának, elutasítva a szláv pártokba való beolvadást.²³

A kulisszák mögött azonban tovább folytatódott a Magyar Párt politikusaira nehezedő nyomásgyakorlás. Sántha György pártelnök is erre utalt, amikor kijelentette, hogy semmilyen kompromisszumot nem köthet a Magyar Párt addig, amíg nem biztosítják a nemzeti kisebbségek számára a számarányuknak megfelelő parlamenti mandátumot.²⁴

Sántha egyértelmű nyilatkozatára nem váratott magára sokáig a válasz. A kormány – mint az később kiderült, jogilag is megkérdőjelezhető módon – arra hivatkozva, hogy a Magyar Párt működése irredenta tendenciák felkeltésére alkalmas, az 1879. évi magyar egyesülési rendelet alapján egy nappal annak megtartása előtt betiltotta a Magyar Párt nagygyűlését, a pártot magát pedig feloszlatta.²⁵ A névtelenségük megőrzését kérő, a magyar sajtónak nyilatkozó radikális képviselők a feloszlatással kapcsolatban nyíltan meg-

²¹ *Hol a Magyar Párt?* Bácsmezei Napló, 1923. július 20. 1.

²² *Beckerekén tartja a Magyar Párt ez évi nagygyűlését – Huszezer magyar választó maradt ki a névjegyzékből – Az országos Magyar Párt elnöki tanácsának ülése.* Bácsmezei Napló, 1924. március 10. 1.

²³ *Május negyedikére hívják össze a Magyar Párt közgyűlését – Népgyűlést is tartanak Beckerekén – A közgyűlést előkészítő elnöki tanácsülés dönt a programmódosítás kérdésében.* Bácsmezei Napló, 1924. március 15. 2.

²⁴ *Csak a magyarság parlamenti képviselete dönthet az országos pártokkal való együttműködésről – Sántha György dr. válasza a közeledést kereső pártoknak – A Magyar Párt elnökének nyilatkozata a beckereki közgyűlés előkészítéséről és a baranyai magyarság megszervezéséről.* Bácsmezei Napló, 1924. április 6. 2.

²⁵ *Pred skorim rešenjem krize – Kombinacije opozicije o izlalu iz krize – Vladine naredbe protiv mađarski političkih organizacija – Očekuje se slične mere i protiv nemaca.* Vreme, 1924. május 5. 1.; *Govori se o koncentracioj vladi – Vlada protiv mađara.* Politika, 1924. május 4. 2.; *Kriza se razvija na sastavu radne vlade – Juče je razvoj krize pokazao da Pašičev zahtev o izborima ispada iz svake kombinacije – Vlada je zabranila mađarski zbor u B. Beckereku....* Pravda, 1924. május 4. 1.

mondták, hogy ennek oka elsősorban az, hogy a Magyar Párt nem volt hajlandó betago­lód­ni a kormánypártba: „...az elmúlt öt év alatt módjuk lett volna a nemzetiségeknek, úgy a magyaroknak, mint a németeknek tetteikkel bizonyítani, hogy a nekik biztosított szabad­­sággal teljesen lojálisan fognak élni, és nem fogják azt az uralkodó nemzet elleni szervezke­­désre felhasználni. Ehelyett az történt, hogy mihelyt erre megnyílt a lehetőség, külön nem­zetiségi pártokba szervezkedtek. Hogyha akadtak volna vezető egyéniségek, akárcsak egy is, a németek vagy a magyarok között, akik beléptek volna az államalkotó pártoknak előttük nyitott kapuin, ma kétségtelenül más lenne a helyzet.”²⁶

A Magyar Párt betiltása Budapesten az országgyűlésben is szóba került, miután Ugron Gábor²⁷ képviselő május 15-én interpellációt nyújtott be. Daruváry Géza²⁸ külügyminiszter válaszában óvatosan fogalmazott rá, hogy elvileg ugyan a Magyar Párt fel­oszlata­sa Jugoszlávia belügye, ugyanakkor azzal a délszláv állam megsértette, sőt egyene­sen megszegte a kisebbségi szerződés több szakaszát.²⁹

Hogy a Magyar Párt betiltása ellenkezett a nemzetközi szerződésekkel, azzal egyébként a szerb kormánypárti tisztviselők is tisztában voltak, de a név nélkül nyilatkozó magas­rangú szerb politikusok továbbra is makacsul kitartottak amellett, hogy a nemzetiségek – elsősorban a magyarok és a németek – politikai elitje integrálódjon a már meglévő szerb pártok valamelyikébe: „Ami azt illeti, hogy a feloszlattott Magyar Párt helyett új párt alakul­jon, az ellen semmi kifogás nem lehet. Ilyen új párt megalakításánál azonban az a fő elv, hogy a párt ne a nemzeti kisebbségek, hanem az állameszme jegyében működjék, és – ha csupán elvben is – lehetővé tegye, hogy a pártba más nemzetiségűek is beléphessenek. A nemzeti kisebbségeknek is jogukban áll pártot alakítani, de azt ne nemzetiségi, hanem libe­rális, demokrata, radikális, vagy bármilyen más néven alakítsák meg. Az a fő, hogy az új párt elnevezése és keretei az állameszméhez igazodjanak. A nemzeti kisebbségek azonban csatlakozhatnak egy más fennálló másik párthoz is: tehát a politikai szervezkedésnek nincs akadálya a kisebbségek számára.”³⁰

A feloszlattással egyértelművé vált a Magyar Párt súlyos belső válsága, amelyet már a közvélemény előtt sem lehetett tovább titkolni. Június első felében a Magyar Párt vezetői – Sántha György, Király Károly, Falcione Árpád,³¹ Streliczky Dénes,³² Szántó Gábor, Gálffy

²⁶ *A nagygyűlés betiltása után – A Magyar Párt az államtanácshoz fordul jogorvoslatért – A vajdasági radikálisok a kormány intézkedéséről – A kormány a magyar nemzetiségi törvényt lépteti életbe a Vajdaságban.* Bácsmegyei Napló, 1924. május 5. 1.

²⁷ Ugron Gábor (Marosvásárhely, 1880. január – Bakonybél, 1960. október 27.) 1918. március 6-tól Erdély királyi biztosa. 1918. november 19-én a Székely Nemzeti Tanács egyik megalapítója. 1919-ben a Szabadelvű Párt egyik alapítója, 1920 februárjától országgyűlési képviselő volt. A két világháború között számos köztisztviséget látott el. 1944 októberében a Gestapo letartóztatta. A kommunista hatóságok 1951-ben Jászboldogházára telepítették ki.

²⁸ Daruváry Géza (Budapest, 1866. január 12. – Budapest, 1934. augusztus 3.) 1922. június 16. és 1923. június 11. között igazságügyi miniszter, majd 1922. december 19. és 1924. október 7. között a Bethlen-kormány külügyminisztere volt.

²⁹ *A jugoszláviai Magyar Párt betiltása a magyar nemzetgyűlésen – Daruváry külügyminiszter válasza Ugron interpellációjára.* Hírlap, 1924. május 14. 4.

³⁰ *Hivatalos nyilatkozat a kormány új nemzetiségi politikájáról – Miért tiltották be a Magyar Pártot.* Bácsmegyei Napló, 1924. május 7. 2.

³¹ Falcione Árpád (Zombor, 1875. október 4. – ?) jogot Bécsben, Pozsonyban és Pesten hallgatott. 1901-ben ügyvédi diplomát szerzett. Az 1906–1910-es országgyűlésben munkapárti képviselő volt. Az 1920-as években a Magyar Párt egyik szervezője, vezetője. 1942. február 9-én behívásos alapon a magyar országgyűlés tagja lett.

Görgy és Csettle János – megbeszéléseket folytatottak Dragoslav Đorđević szabadkai főispánnal, valamint Marko Jurić és Jovan Radonić szabadkai radikális politikusokkal. Bár az ezzel kapcsolatos nyilatkozatok visszafogottak voltak, azokból mégis arra lehetett következtetni, hogy a megbeszélések fókuszában a Radikális Pártba történő esetleges beolvadás állt.³²

Mindez nem sokkal később egyértelművé is vált. Időközben Sántha bekapcsolta a tárgyalásokba Deák Leót is. Jó oka volt erre, mert a párton belül ekkorra már egyértelműen két frakció formálódott. Szántó Gábor mellett Gálffy György és Csettle János voltak annak az áramlatnak a képviselői, amely a Radikális Pártba való feltétel nélküli beolvadást támogatta. Ezzel szemben Sántha György, Falcione Árpád, de Deák Leó³⁴ is azon a véleményen volt, hogy a radikálisokkal való minden további lehetséges együttműködés kialakításának a kiindulópontja a betiltott Magyar Párt újbóli engedélyezése. A tárgyalások ennél a pontnál megszakadtak, s mindez végül a Magyar Pártból való tömeges kilépésekhez vezetett. Gálffy és a köréje tömörülők rövidesen – arra hivatkozva, hogy a kisebbségi magyarság ügyében érdemi eredményeket csak a szerb tömegek által a legnagyobb bizalmat élvező, a döntéshozatalban kulcsszerepet játszó kormánypárt magyar frakciójaként lehet elérni³⁵ – elhagyták a Magyar Pártot, s kollektíven beléptek a Radikálisokhoz.³⁶

Ákárcsak az 1920–1923 közötti időszakban, a gyakran változó belgrádi kormányzatoknál a magyar kérdés egészen 1925 végéig a szerb pártok egymással szembeni konfrontációjában, egymás elleni harcában is szerepet kapott. Hogy a Magyar Párt végül is elkerülte a végleges és teljes ellehetetlenítést, abban egészen biztosan közrejátszott az is, hogy 1924. július 27-én megbukott a kisebbségi Pašić-kormány, illetve Pribičević útja végérvényesen elvált a Demokrata Párttól. Augusztus második felében az Ellenzéki Blokkból álló, mérsékelt – a horvátokkal és a kisebbségekkel is a kompromisszumot kereső – Ljubomir Davi-

³² Strelitzky Dénes (Baja, 1888. július 3. – Szabadka, 1953. január 21.) jogi tanulmányait Budapesten végezte, ezt követően Szabadkán nyitott ügyvédi irodát. A Magyar Párt egyik alapítója, a kisebbségi magyarok egyik jogi képviselője volt. A kisebbségi magyar művelődési egyesületek, lapok és folyóiratok oszlopos támogatója, működtetője. A harmincas években fontos szerepe volt a magyarországi titkos pénzügyi támogatások célba juttatásában is. A második világháború alatt nem vállalt közéleti szerepet.

³³ *Tárgyalások indultak meg a magyarság új politikai szervezkedése érdekében – Konferencia az új subotcai főispánnál.* Bácsmegyei Napló, 1924. június 11. 2.

³⁴ Deák Leó (Kula, 1888. január 14. – Újvidék, 1945. november 16. után) jogi oklevelet Budapesten szerzett, majd Zomborban nyitott ügyvédi irodát. A Magyar Párt egyik alapítója, annak titkára. Várady Imrével és Strelitzky Dénessel együtt annak a hármasnak volt a tagja, amelyik a húszas, de elsősorban a harmincas években Belgrádban személyesen járta ki a magyarok számára fontos kérdések megoldását. 1927-től a tartományi gyűlés tagja. Rendszeresen írt a korabeli lapokba, pénzügyileg is támogatta a *Vajdasági Írás* folyóirat megindítását, később pedig a *Kalangya* munkatársa volt. Az 1941-es újabb impériumváltást követően mint mérsékelt politikust Bács–Bodrog vármegeye főispánjává nevezték ki. Az első között követelte az 1942-es újvidéki razzia leállítását, a történetek kivizsgálását. Magyarország náci megszállása után tisztségéből leváltották, majd 1945. november 1-jén az új jugoszláv hatalom koncepciós perben háborús bűnösneként halálra ítélte, s az ítéletet 1945. november 16-a után végrehajtották. Rehabilitációja a mai napig nem történt meg.

³⁵ *Megszakadtak a tárgyalások a subotica-i főispán és a magyarság vezetői között – Magyar radikális-párt alakításáról folynak tanácskozások.* Bácsmegyei Napló, 1924. június 25. 2.

³⁶ Erre utal a *Bácsmegyei Napló* 1924. január 6-i számában a Magyar Párt prominens képviselőinek a letartóztatásával kapcsolatos híradás, ahol Gálffy már mint a Radikális Párt képviselője nyilatkozott a lapnak. *Letartóztatták a magyar párt subotica-i vezetőit – A Hírlap egyik elbocsátott alkalmazottjának följelentése alapján indult meg az eljárás.* Bácsmegyei Napló, 1925. január 6. 3.

dović vezette kormánykoalíció a magyar kérdésben nyitottságot mutatott az önálló magyar politikai párttal kapcsolatos addigi merev elutasító álláspont felülbírlására. Ennek következtében a kormányváltást követően Marko Čemović belügyi államtitkár, meglebegtetve a Magyar Párt működésének újbóli engedélyezését, még azt is elismerte, hogy annak betiltása alkotmányellenes volt.³⁷

Bármennyire is úgy tűnt, hogy a kisebbségi kérdésben kedvezőbb szelek kezdtek fújni Belgrádban, magának a pártnak az engedélyezése húzódozott, s a belső ellentétek újlag kiéleződtek. Éppen csak sikerült elkerülni a pártszakadást, a Magyar Párt működésének újbóli engedélyezésének kérdése ürügyén ismételten két, egymással merőben ellentétes vélemény uralta a pártvezetőséget. A vita lényege az volt, hogy a megváltozott politikai viszonyok közt, amikor a radikálisok és Pribičević is átmenetileg kiszorultak a kormányzásból, a magyar vezetők milyen lépéseket tegyenek a párt újbóli engedélyezésének az érdekében. Az egyik álláspont szerint a kisebbségi magyarság továbbra sem volt abban a helyzetben, hogy bármi érdemlegeset tehessen, ráadásul a belpolitikai állapotok is képlékenyek voltak, ezért a legcélszerűbbnek a kivárást, a passzivitás fenntartását vélte egészen addig, amíg a regnáló hatalmi pártok nem keresik az együttműködést. A másik opció viszont éppen ellenkezőleg; az aktív fellépést sürgette, annál is inkább, mert hirdetői azon a véleményen voltak, hogy a kisebbségek, beleértve a magyarok ismételten sokasodó sérelmeinek – az iskolakérdés, az agrárreform, a felgyorsuló kivándorlás, a választói névjegyzékek anomáliája, a magyar tisztviselők elbocsátása – az orvoslása csak aktív politikával érhető el.

Mindezt végül az események előrehaladása magától megoldotta. Szeptember 3-án a párt vezetői Szabadkán ismertették a közvéleménnyel, hogy Davidović miniszterelnök a következő napon fogadja a párt képviselőit.³⁸ A Sántha György, Várady Imre,³⁹ Gráber László, Deák Leó, Törley Bálint⁴⁰ és Csettle János összetételű küldöttség másnap Belgrádban először Marko Čemović államtitkárral, majd ezt követően a miniszterelnökkel találkozott. A rövid, ugyanakkor kellő távolságtartást felmutató megbeszélések a magyar kisebbség sérelmeinek ügyében lényegi előrelépést végül nem hoztak, de a magyar küldöttség az adott körülmények között mindent összevetve elégedetten távozhatott. Davidović ugyanis ígéretet tett arra, hogy eljár a Magyar Párt újbóli működésének az ügyében.⁴¹ Három nappal később, szeptember 8-án Čemović államtitkár ismét magához hívatta a Magyar Párt vezetőit,

³⁷ Szerdán döntenek a Magyar Párt működésének engedélyezéséről – *A Magyar Párt beadványának referense nyilatkozott a Hírlapnak*. Hírlap, 1924. augusztus 20. 3.

³⁸ *A magyarság vezetői Beogradban tárgyalnak a Magyar Párt engedélyezése ügyében – Győzött az aktivitás követelése – Az iskolarendelet érdekében is el fognak járn*. Bácsmegyei Napló, 1924. szeptember 4. 3.

³⁹ Várady Imre (Katalinfalva, 1867. március 11. – Nagybecskerek, 1959. március 6.) jogi tanulmányait Budapesten végezte, ezt követően Becskereken nyitott ügyvédi irodát. 1905-től a Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője volt. A Magyar Párt egyik alapítója, vezető politikusa. 1927-től országgyűlési képviselő Belgrádban, 1939-ben jugoszláv szenátor. Jó kapcsolatokat épített ki mérsékelt szerb politikusokkal. Deák Leó és Streliczky Dénes mellett a délvidéki magyarok ügyeinek az egyik ügynevezett kijáróembere volt. A második világháború alatt nem kapcsolódott be a politikai életbe, 1945 után pedig a közéletből is visszavonult.

⁴⁰ Törley Bálint (Szabadka, 1885. – Budapest, 1940. december 11.) a Kassai Gazdasági Akadémián szerzett oklevelet. A Magyar Párt egyik alapítója volt. Később Magyarországra távozott. 1938-ban kereskedelmi és közlekedésügyi államtitkárrá nevezték ki. 1939–1940-ben a MÉP tagjaként Veszprém város országgyűlési képviselője.

⁴¹ *Visszaállítják a Magyar Pártot – A magyarság kiküldöttjei a miniszterelnöknél*. Torontál, 1924. szeptember 6. 1.

s közölte velük, hogy a Belügyminisztérium felfüggesztette a párt feloszlását elrendelő miniszteri határozatot.⁴²

A magyar sajtó lelkesedve, emelkedett, már-már patetikus hangnemben írt minderről. A párt elnökségi tagjai azonban visszafogottan és mértéktartóan nyilatkoztak a hogyan továbbról. Várady Imre első nyilvános megszólalásában arról beszélt, hogy az engedélyezés után majd új munkarendet fognak meghatározni, ezt követően megtartják a kényszerűségből elmaradt nagygyűlést, s itt fognak dönteni arról is, hogy szükséges-e esetleg revízió alá venni a párt eddigi programját.⁴³ Pár nappal később azt is bejelentette, hogy a tisztújító közgyűlést vélhetőleg október végén vagy november elején rendezik meg az eredeti helyszínen – Nagybecskerekben.⁴⁴

Éppen hogy csak engedélyezték a párt újbóli működését, ismét felszínre kerültek a belső súrlódások, törésvonalak, sőt a modern antiszemitizmus kérdésében látványosan ki is éleződtek. Mindez nem volt új keletű, ugyanis a Magyar Párt 1922-es alapítása óta menetrendszerűen visszatérő téma volt a zsidóknak a Magyar Párton belüli szerepe, helyzetük, befolyásuk, súlyuk, amit elsősorban a párton belüli újvidéki jobboldali értelmiség, a *Délbácska* napilap körül tömörülők tartottak napirenden.

Bár a zsidókérdés kiújulását a párt elnöksége egy ideig igyekezett eltusolni, végül a vidéki szervezetekben felerősödő szélsőjobboldali megnyilvánulások hatására, amikor a párton belüli jobboldali frakciók a pártprogram esetleges módosítása kapcsán abba a vallási elmentéten alapuló küzdelem beemelését is sürgették, az elnöki tanács tagja, Deák Leó kénytelen volt nyilvánosan állást foglalni. Deák szerint mindez egyenesen annak az elvnek a feladását jelentette volna, amely a Magyar Pártot vallási, társadalmi helyzetétől függetlenül minden, a délszláv államban élő magyar érdekvégyesítő pártjaként határozta meg. Deák azt is egyértelművé tette, hogy sem ő, sem pedig az elnökség többi tagja nem fog engedni annak a nyomásgyakorlásnak, amely a zsidóknak a pártból való kiszorítását szorgalmazta. „Erőnk az egységben van, azért ezt minden áron meg is kell őriznünk – bárhonnán jöjjön is a támadás. A Magyar Párt sem elvi, sem taktikai alapon nem volt és nem is lehet antiszemita. Amint a katolikus vagy protestáns magyarok közt nem tesz és nem tehet különbséget a Magyar Párt, úgy nem tehet megkülönböztetést a keresztény és zsidó magyarok között sem, mert bennünket a vallás vagy valamely vallási sérelem, ha nem azonos nemzetiségünk és népkisebbségi sorsunkból folyó sérelmeink hoztak össze, amelyeket egyképpen érez a zsidó vagy katolikus vallású jugoszláviai magyar. Mi minden magyarban a fajtájához ragaszkodó magyart látjuk, és különbséget csak annyiban teszünk magyar és magyar között, hogy kultúránkért, gazdasági helyzetünk megerősítéséért és nyelvünk jogaiért folyó kemény, de lojális harcunkban vállal-e velünk közösséget vagy sem. Nem akarom itt most sorban előhozni azon zsidó vallású bajtársaink neveit, kikkel a Magyar Párt létrehozásán, megalakításán és megszilárdításán az első perctől kezdve vállvetve küzdöttünk [...] Szüksége van pártunknak a jugoszláviai zsidó vallású magyarságra már csak a benne rejlő különös intellek-

⁴² *A kormány engedélyezte a Magyar Párt működését – A belügyminiszter felfüggesztette a feloszlató rendelet végrehajtását – A BBB ügyosztály főnöke már elküldte a határozatot a Magyar Párt vezetőségének.* Bácsmegeyi Napló, 1924. szeptember 9. 1.

⁴³ Uo.

⁴⁴ *Október végén tartja meg a Magyar Párt becskerei nagygyűlését – Dr. Várady Imre nyilatkozata.* Bácsmegeyi Napló, 1924. szeptember 12. 3.

tuális és kulturális értéknél fogva is, de leginkább azért, mert a párt munkájában való akár közvetett, akár közvetlen munkájával magyar nemzetiségének adja tanújelét.”⁴⁵

1924. október 15-én azonban megbukott a Davidović vezette kormány, s a november 6-án alakított, eleve kisebbségben lévő, *de facto* ügyvezető kormányként funkcionáló harmadik Pašić–Pribičević kabinet a magyar kérdést illetően ott folytatta, ahol abbahagyta: visszatért a furkósbot politikához.

Amikor végérvényesen eldőlt, hogy 1925. február 8-án választások lesznek, Belgrád a magyar kérdésben ismét az erő politikája mellett döntött. Ezt már előrevetítette az a hír, amely közvetlenül a Magyar Párt tisztújító kongresszusa előtt jelent meg, s amely szerint Božidar Maksimović⁴⁶ belügyminiszter fontolgatta a Magyar Párt újbóli feloszlását.⁴⁷ Bár erre végül nem került sor, a november 8-ára tervezett tisztújító közgyűlés megtartását néhány órával annak kezdése előtt formai okokra hivatkozva ismételten betiltotta a kormány.⁴⁸

A tisztújítás elmaradása egyben a belső konfliktusok elrendezését, a párt belső konszolidálását is meggátolta, s éppen ellenkező folyamatok indultak be: a választásokra történő jelöltállítás újabb alkalmat teremtett a különböző frakciók belharcának a kiéleződésére. A párt prominensei a belső konfliktusok feloldására a kompromisszum irányába kívántak elmozdulni. Abban állapodtak meg, hogy Szabadkán, Zomborban és Újvidéken a Magyar Párt önállóan fog fellépni. Az első gondolatok abba az irányba vezettek, hogy a szabadkai listát Várady Imre, a zomborit Deák Leó, míg az újvidékit Szlezák Rezsó⁴⁹ vezetné. Grábert a topolyai járásban indították volna, míg Zentán a két erős, egyenként is komoly támogatottsággal bíró Csettle János és Keczei Mészáros Ferenc közötti dilemmát kellett áthidalni. A párt vezetése arra is törekedett, hogy azoknak a magyaroknak a támogatását is megnyerje, akik nem a kormányzó radikálisok irányába orientálódtak, de tartózkodó vagy elutasító álláspontot képviseltek a Magyar Párttal szemben. Ezt a korántsem lebecsülendő számú szavazatot jelentő tábor a Magyar Párttal szemben addig következetesen elutasító távolságot tartó Pleszkovics Lukácson⁵⁰ keresztül kívánták megszólítani, s felajánlották neki a magyarkanizsai járás képviselő-jelölti helyét.⁵¹

⁴⁵ *A Magyar Párt az antiszemitizmus ellen – Dr. Deák Leó nyilatkozata a Hírlapnak a zsidókérdésről.* Hírlap, 1924. szeptember 19. 1.

⁴⁶ Božidar Maksimović (Knić, 1886. március 1. – Belgrád, 1969. július 18.) radikális párti politikus. 1924-ben az ő nevéhez köthető a Horvát Köztársasági Parasztpárt betiltása. A két világháború közötti időszakban több minisztérium élén állt. 1924. november 6. és 1927. április 17. között belügyminiszter, 1929. január 6. és 1932. január 5. között kultuszminiszter, 1932. január 5. és 1932. július 2. között igazságügyi miniszter, 1932. július 2. és 1932. november 5. között tárcanélküli miniszter, 1932. november 5. és 1934. november 11. között ismét igazságügyi miniszter, majd 1939–1940-ben oktatási miniszter volt.

⁴⁷ *Megkezdődik a választási harc – Hír szerint november 15-én ül össze a parlament – Február közepére várják a választások kiírását – Sürgősen kicserélik a főtisztviselőket – A blokk kiáltványa – A kormány revúzió alá veszi a Magyar Párt működésének engedélyezését.* Bácsmezei Napló, 1924. november 8. 1–2.

⁴⁸ *A kormány betiltotta a Magyar Párt közgyűlését.* Torontál, 1924. november 11. 1.

⁴⁹ Szlezák Rezsó (? – ?) ügyvéd, 1920. december 12. és 1923. április 30. között az újvidéki *Délbácska* napilap főszerkesztője. A Fáth Ferenc apátplébános köréhez tartozó Szlezák a Magyar Párt jobboldali szárnyának volt a tagja.

⁵⁰ Pleszkovich Lukács (Szabadka, 1872. június 18. – Szabadka, 1927. november 22.) a szabadkai Nép kör Magyar Művelődési Egyesület alapító tagja, az ellenzéki *Friss Újság* társszerkesztője volt. 1918-ban főispán-kormánybiztossá nevezték ki. Személyi konfliktusok és ideológiai ellentétek miatt nem vett részt a Magyar Párt alapításában, s 1922-ben a Nép kör éléről is lemondott. Az impéri-

Pleszkovics azonban nem lelkesedett a felkérésért, sőt határozottan megüzent a Magyar Párt vezetőinek, hogy mit is gondol minderről. Elsősorban azt sérelmezte, hogy a Vajdaság autonómiájával kapcsolatos elgondolásait a Magyar Párt vezetői hevesen támadták, s annak ellenére vádolták a magyar egység megbontásával, hogy nem is volt a párt tagja. Pleszkovics megítélése szerint a Magyar Párt a választói névjegyzékek összeírása kapcsán sem tett meg minden tőle telhetőt, sőt éppen ellenkezőleg: „Ha itt az én irodámban nem írják össze a választói névjegyzékből kimaradottakat, úgy senki se törődne ezzel, mert a magyar párt irodájába hiába mennek, ott nem találnak senkit.”⁵² A felkérést személyes sérelmeinek a nyilvános felsorolásával, valamint a Magyar Párt egyes, meg nem nevezett vezetőit önkényeskedőnek nevezve végül azzal utasította el, hogy az őshonos szláv választókat csak teljes ellenzéki, tehát a szláv pártokkal közösen kialakított összefogással, egy autonomista programmal lehetne megnyerni, s egy ilyen választási koalícióban a magyar kisebbségi kérdések hangoztatása inkább csak szavazatokat vinne, semmint hozna.⁵³

Pleszkovicsot tehát nem sikerült megnyerni a Magyar Párt ügyének, s további problémák is adódtak a jelöléseknél. Az izraelita vallású Gráber indításával a párt jobbszárnyának komoly fenntartásai voltak, s komoly támadást indítottak a jelölése ellen. Mindez azzal kezdődött, hogy november 26-án a *Délbácska*, amely már évek óta averzióval tekintett a párt szabadkai vezetőire és a zsidóknak a Magyar Párton belüli erős befolyására, éles kirohanást indított Gráber László ellen, azzal vádolva őt, hogy képviselőségének a megbiztosítása érdekében, a párt vezetőségének tudta nélkül Pleszkovics Lukáccsal és a Radikális Párttal szövetkezve elárulta a délvidéki magyarság érdekeit.⁵⁴ A *Délbácska* vádjaira Nagy Ödön, a Magyar Párt ügyvezető elnöke védte meg Grábert, aki habitusához híven, indulatosan reagált a *Bácsmegyei Napló* hasábjain. Az újvidéki lapot és a köré csoportosuló jobboldali értelmiséget azzal vádolta, hogy a Gráber elleni támadás csupán a délbácskai magyar elit egymás közötti hatalmi harcának az egyik mozaikdarabja, amelynek a fő célja Gráber félreállítás mellett az utolsó magyar polgármester, Profuma Béla⁵⁵ közéleti kiiktatása volt.⁵⁶

Nagy Ödön válaszát követően megindult az a hetekig tartó sárdobálás, ami aztán elmélyítette a Magyar Párton belüli ideológiai törésvonalakat: „A Délbácska a maga felfogásával nem tartja összeegyeztethetőnek, hogy vitát kezdjen azzal a lappal, amelynek a vajdasági magyarsághoz nyilvánvalóan semmi köze. Azt a durva hangot azonban, amelyben a B.N. impertinenciája már önmagát múlja felül, egyszer s mindenkorra visszautasítjuk úgy a magunk, mint mindazok nevében, akik a magyar sajtót még véletlenül sem tévesztik össze azzal a liberálisnak csúfolt sajtótermékkel, amely a Vajdaság területén Bácsmegyei Napló el-

umváltás után szorgalmazta a mérsékelt szlávokkal való politikai együttműködést, látószögének fókuszába a Vajdaság autonómiájának a kérdése állt. 1925-ben autonomista programmal a Pribičević nélküli Demokrata Párt listáján lett országgyűlési képviselő.

⁵¹ *A magyar párt készülődései a jelölésekre – A párt valószínűleg csak a bácskai kerületekben állít önálló listát.* Bácsmegyei Napló, 1924. november 20. 3.

⁵² *Az első csetepaté a magyarság választási frontján – Mit mondott és mit tett Pleszkovics Lukács? Kavarodás egy elhangzott és egy megírt nyilatkozat körül.* Bácsmegyei Napló, 1924. november 26. 2.

⁵³ Uo.

⁵⁴ *Miért jelölik Gráber Lászlót Topolyán? A szubotícai magyarság frakciókra szakad a jelölések miatt – Miért akarják jelölni Pleszkovics Lukácsot?* Délbácska, 1924. november 26. 3.

⁵⁵ Profuma Béla 1914 és 1918 között volt Újvidék polgármestere. Életrajzát nem sikerült rekonstruálni.

⁵⁶ *Az első magyar vadlista – A Délbácska megalakított a „Lukácsok pártját” – Pleszkovics Lukács-tól Vukov Lukácson keresztül Slezák Lukácsig.* Bácsmegyei Napló, 1924. november 27. 2.

nevezés alatt egy vegyeskereskedés erkölcsi nívójára igyekszik lezülleszteni a magyar közvéleményt. [...] Ha mi különbséget teszünk Gráber László és Pleszkovics Lukács, Profuma Béla és Szlezák Rezső között, tudjuk, hogy miért tesszük. [...] A magyar tömegek hozzánk kétségtelenül közelebb állnak, mint azokhoz a nevekhez, amelyek »szimpatikusak« a prepotens szubotcai közlőny előtt. Végezetül még csak ennyit: A Délbácska nem tűr semmiféle terrort. Liberális terrort legkevésbé. [...] A Bács megyei Naplóhoz semmi közünk, vele semmi dolgunk. Csak önvallomást teszünk, amikor ideírjuk: A novisadi magyarság a saját akaratának érvényesítésén és a maga meggyőződésének követésén túl elégtételt vesz akkor, amikor elveti a Bács megyei Napló protezsáltjait.⁵⁷ A jelöltállítás örve alatt megindult ideológiai leszámolásba végül a *Hírlap* is beszállt – egyedül a nagybecskereki *Torontál* igyekezett abból kimaradni –, s a választási kampány kellős közepén az amúgy is végletekig megosztott Magyar Párt immáron három jól beazonosítható – a jobboldali, a középutas/liberális, valamint a Radikális Párttal fúzióra és a párt önállóságát feladni kész – frakcióra szakadt. Az egymással való csatározás, a belső megosztottság kulminálódása és a választási kampány hevében pedig Belgrád a megfélemlítés jelzésértékű jeleként újlag erőt demonstrált.

December 12-én Baranyában minden előzmény nélkül letartóztatták a Magyar Párt főtítkárát, Csettle Jánost,⁵⁸ majd 1925. január 5-én a szabadkai rendőrség kapva kapott a *Hírlap* egyik elbocsátott munkatársa – Fürth Lajos⁵⁹ – feljelentésén. Az állás nélküli újságíró azzal vádolta egykori munkaadóját, a *Hírlapot*, hogy azt a magyar hatóságok támogatják anyagilag. A rendőrség először Striczky Dénest fogta le. Rövidesen Sántha Györgyöt, Nagy Ödönt, Fischer Jákót,⁶⁰ Székely Áront, Birkáss Gyulát, Csiszéri-Nagy Samut, Nojcsek Gézá, Ruby Gyulát és a Magyar Párt potenciális jelöltjeit, összesen mintegy 20 embert. A hatóságok házkutatásokat is tartottak, s lefoglalták a *Hírlap* üzleti könyveit, feljegyzésit.⁶¹ A következő napon Deák Leót és Szántó Róbertet⁶² is letartóztatták. Dorđević Dragoslav

⁵⁷ „Kisorolt” magyar jelöltek – Mit akar a novisadi magyarság? Délbácska, 1924. november 28. 1.

⁵⁸ *Három napig letartóztatásban a Magyar Párt főtítkára*. Torontál, 1925. december 16. 2.

⁵⁹ Fürthöt névvel említi a *Torontál* a témával foglalkozó 1925. január 10-i cikkében. A „*Hírlap*” körüli bonyolalom. Torontál, 1925. január 10. 3.

⁶⁰ Fischer Jákó (Zenta, 1868. – Szabadka, 1939.) jogi végzettséget szerzett, 1906 és 1908 között az ellenzéki *Függetlenség* című politikai lap felelős szerkesztője volt. Az impériumváltás után a Magyar Párt egyik kezdeményezője, annak alapítója. A szabadkai magyar zsidók egyik vezéregyéniségeként mindvégig szorosan együttműködött Fenyves Ferencsel, a *Mínerva* nyomda és a *Bács megyei Napló* tulajdonosával. Elutasította a cionizmust, a magyar zsidókat a magyar nemzet tagjaként definiálta. A korszakban állandó szerzője volt a *Hírlap*nak és a *Bács megyei Naplónak*, valamint a *Vajdaság* című lapnak és a *Jogélet* magazinnak.

⁶¹ *Letartóztatták a magyar párt szubotcai vezetőit – A Hírlap egyik elbocsátott alkalmazottjának följelentése alapján indult meg az eljárás*. Bács megyei Napló, 1925. január 6. 3.

⁶² Szántó Róbert (Verbász, 1891. február 9. – Budapest, 1941. június 28.) teológiai tanulmányait Pozsonyban végezte, majd a budapesti Deák téri evangélikus templomban volt lelkész. A Magyar Párt egyik alapítója, majd a párt hivatalos sajtóorgánumának, a *Hírlap*nak a főszerkesztője. 1928-ban a *Vajdasági Írás* folyóirat egyik szerkesztője Szenteleky Kornél, Borsodi Lajos, Csuka Zoltán, Kohlmann Dezső és Draskóczy Ede mellett. 1929-ben a jugoszláv hatóságok kiutasították az országból. Budapesten telepedett le, ahol a Délvidéki Revíziós Liga egyik vezetője lett. Életét egy lási fanatikus oltotta ki 1941-ben.

szabadkai főispán pedig azzal vádolta meg a Magyar Pártot, hogy annak vezetői és a *Hírlap* szerkesztőségének egyes tagjai összeköttetésben álltak Budapesttel.⁶³

Ezzel teljessé vált a belharcoctól amúgy is legyengült Magyar Párt belső agóniája. Bár január 10-én bizonyítékok hiányában a bíróság elrendelte a letartóztatottak szabadlábra helyezését,⁶⁴ a *Hírlap* körüli bonyodalmak nem értek véget. A választási kampány finisében, egy nappal a választások előtt, február 7-én Albe Malagurski⁶⁵ polgármester végül nemzetiségi, felekezeti és osztály elleni izgatás vádjával betiltotta a lap szabadkai árusítását, s ezzel párhuzamosan a rendőrség a kinyomtatott példányokat elkobozta.⁶⁶

Ilyen előzmények után a súlyos belső konfliktusoktól terhelt, sőt egyenesen megrendült, hivatalos sajtója nélkül maradt, de a hatalom által is ellehetetlenített Magyar Párt a választásokon 11 059 szavazattal katasztrofális vereséget szenvedett – nem jutott be a parlamentbe, s ezzel a délvidéki magyarság 1923 után immáron másodszorra politikai érdekérvényesítési lehetőség nélkül maradt.

Az addig sohasem látott erőszakkal kísért választások a Pribičevićtyel megerősített Radikálisok győzelmét hozták, de a belső válságtól, frakcióharcoctól szenvedő demokratáknak is sikerült megállniuk a lejtőn. Ennek ellenére a Stjepan Radić által vezetett Horvát Köztársasági Paraszt Párt is jól szerepelt.⁶⁷ Az 1925-ös választások arra is rámutattak, hogy bár a belgrádi centralista köröknek az erőszakkal ugyan sikerült többségi pozíciókat szerezniük a parlamentben, ennek ellenére az ország politikai élete immáron végérvényesen az etnikai pártokba tömörült nációk közötti nacionalista harc színterévé alakult. Mindez determináló következményekkel járt a magyarokra nézve. Az elkövetkező hetek, hónapok a Magyar Párton belüli erőteljes erjedés kulminálódását s egy új, minden szempontból fájdalmas és nehéz útkeresés időszakát hozták magukkal. Messze volt még s nagyon távolinak tűnt a vihar elcsendesedése.

*

A délvidéki magyarság számára az 1923–1925-ös, vagyis a két választások közt eltelt időszak a korabeli várakozások ellenére nem hozta, nem hozhatta el a megnyugvást, a többségi szerb pártokkal való konszolidált viszonyt, a politikai, de a kisebbségi érdekvédelem lehetőségét is, a magyar kisebbséget sújtó állampolitikai intézkedések sorának a megállítását, azok esetleges visszafordítását. Éppen ellenkezőleg: a magyar kisebbség, annak mindennapi élete és léte az országos politika, a szerb–horvát szembenállás kiéleződésében továbbra is nacionalista kilengések céltáblája volt és maradt. Belgrád a nyílt magyarellenesség, a magyar elemnek mint egésznek a potenciális ellenségként, az országba ékelődött „idegen organizmusként” tekintése jegyében továbbra is elszántan arra törekedett, hogy felszámolja, gyengítse a magyarság gazdasági, kulturális erőforrásait és pozíciót, hogy az önálló magyar politikai formációt megtörje, ellehetetlenítse, s végezetül, hogy a magyar tömegeket – mint szavazókat – a regnáló szerb pártokhoz terelje.

⁶³ *A Magyar Párt vezetői ellen a rendőrség befejezte a nyomozást – Tizenhárom gyanúsítottat már szabadlábra helyeztek – A Magyar Párt elnökségének letartóztatott tagjait szerdán kísérik át az ügyészséghez.* Bácsmegyei Napló, 1925. január 7. 1.

⁶⁴ *Szabadlábra.* Bácsmegyei Napló, 1925. január 11. 1.; *Szabadlábra helyezték a Hírlap ügyében letartóztatott magyar vezetőférfiakat.* Torontál, 1925. január 13. 1.

⁶⁵ Albe Malagurski 1924 és 1926 között volt Szabadka polgármestere.

⁶⁶ *Elkobozták a Hírlapot – Szubotícán nem engedélyezik a Hírlap utcai árusítását.* Hírlap, 1925. február 8. 3.

⁶⁷ A részletes eredményeket lásd: Čulinović: *Jugoslavija između dva rata*, 453–457.

Ez utóbbit nem feltétlenül csak averzióból s magyarellenes élből, hanem azért is, mert erre az időszakra egyértelművé vált, hogy a választási manipulációkkal, a nyers erőszakkal a nagyon is heterogén, ugyanakkor véglegesen és végérvényesen etnikai pártokra elkülönült politikai palettán már csak a kisebbségi nemzetiségek számaránya miatt sincs és nem is lesz hosszú távon reális esély az országgyűlésben többségi, szerb politikai dominancia biztosítására. Bár a korban a magyarok választójogának a megadása, felvételük a választói névjegyzékekre továbbra is húzódtott és akadozott, a belgrádi politika a megfélemlített magyar tömegekre, szavazataikra mint a kormánypárt esetleges potenciális szavazótáborára egyfajta tartalékként tekintett.

Idővel azonban Pašić és Pribičević számára is egyértelmű lett, hogy a megfélemlítésekkel és az egyének korrumpálásával, az alsóbb rangú magyar politikai vezetők átcsábításával a magyar szervezkedés élén állókat nem lehet rábírnai a politikai önállóság feladására, ezért egyértelműen a furkósbot politika és a nyers erőszak útjára léptek. Nagy Ödön és Gráber le tartóztatása, majd a Magyar Párt feloszlataása annak a kurzusnak az érvényesítését jelentette, amely a magyarság potenciális politikai szerveződésének a végleges felszámolását, vezetőinek a politikai közéletből való kiiktatását tűzte ki célul.

Egy ilyen, a végletekig kiélezett helyzetben a Magyar Párt prominensei bár fontolgatták a pártprogram módosítását, sőt magának a párt kereteinek és struktúráinak a belső átalakítását is, a valóságban már nem volt reális és időbeli mozgásterük a végrehajtására. A gyorsan és sűrűn váltakozó események sodrásában, amelyeknél nem egy esetben saját fizikai létük és biztonságuk volt veszélyben, minderre nem volt lehetőség. Ahogy arra sem, hogy a váltakozó intervallumú frontális attackok sora közepette érdemi lépéseket tegyenek mindazon égető problémák megoldására, amelyekkel az adott korban és társadalmi légkörben a magyar kisebbség szembesült.

Amikor az elsősorban kívülről irányított belső erjedés – a betiltás és a pártszakadás, a magyar tömegek ideológia és vallási megosztódása – veszélye Damoklész kardjaként mindennapi életük napi realitásává vált, az egyetlen lehetséges stratégia magának a pártnak mint kisebbségi struktúrának a megóvása, átmentése lehetett. Hogy ez végül is mindent összevetve sikerült, abban – paradox módon – jelentős szerepet játszott az ország instabil helyzete, az egymást sűrűn váltó kormányzatok sora, s nem utolsósorban az is, hogy 1924-ben rövid időre ellenzékbe kényszerültek a központosítás és a kisebbségellenesség fő erői.

A Magyar Párt az 1925-ös megmérettetésen totális ellenszélben, a párton belüli frakcióharcokkal és a hatalom nyers erőszakával volt kénytelen szembesülni. Ilyen helyzetben, amikor a hatalom az összes rendelkezésére álló forrást, eszközt, sőt erőszakot bevetve igyekezett megtörni a Magyar Párt vezetőit, s ezáltal felszámolni és megsemmisíteni a magyarok politikai szerveződését, pusztán az a tény, hogy a párt mint szervezet – igaz, megtépázva, szétszaggatva, politikai súlyát tekintve marginális erőként, de – egyáltalán megmaradt, mindenképpen elismerésre méltó. A Magyar Párt vezetői minden nehézség, nyomás, kudarc és csalódás ellenére felismerték azt a végletekig determinált szűk pályát, amelyen az ország instabil belpolitikai helyzetében egyáltalán némi mozgástér adódott. Ez pedig mindenképpen Várady Imre, Deák Leó, Gráber László, Streliczky Dénes, Nagy Ödön emberi, de egyben közösségi – ha úgy tetszik, vezetői –, államférfiúi tartásának az egyetlen lehetséges fokmérője.

Nem rajtuk múltott, hogy az adott viszonyok közt magának a pártnak mint a magyar közösség politikai érdekérvényesítő szerveződésének a megőrzésén túl már nem volt sem lehetőségük, sem idejük a magyar tömegek ezreit sújtó olyan súlyos állampolitikai intézkedéseknek a megállítására, mint az agrárreform, az iskolakérdés, a köztisztviselői elbocsátások vagy a felgyorsuló közösségi szellemi leépülés, az elszegényedés és az elvándorlás.

ZOLTÁN DÉVAVÁRI

Storm. The History of the Hungarian Party in Vojvodina (1923-1925)

This study elaborates on the history of the Hungarian Party based on sources from contemporary Hungarian (*Bácsmegyei Napló, Hírlap, Torontál, Délbácska*) and Serbian (*Vreme, Politika, Pravda*) press. The Hungarian Party is a Hungarian minority organization which was founded and operated on the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

The focus is on the events following the first failed election in 1923, up until the new 1925 election. For the purpose of understanding and accurately reconstructing the events at the time, the study analyses events that received outstanding attention in contemporary public life in chronological order, completing the current literature: the arrest of Ödön Nagy and László Gráber, the banning of the party, the causal relationship of internal conflicts within the party, the struggle between the clearly identifiable factions at the time and the attitudes of the political circles of Belgrade towards the Hungarian question.